

II. BÂYEZİD HAZİRESİNDE SANDUKALI MEZAR TAŞLARI

GÜLTEKİN ERDAL*

ÖZ

Bu çalışmada, İstanbul II. Bâyezid Camii hazîresindeki sandukalı mezar taşları ve süslemeleri incelenmiştir. İncelemede sanduka türleri, süslemeleri ve malzemeleri dikkate alınmış, fotoğraflar çekilerek belgelenmiştir. Ayrıca kitabe metinleri çözülmüş, merhumun mesleği ile sandukası arasında bağ kurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Mezar, mezar taşı, süsleme, Osmanlı mezarlık kültürü.

ABSTRACT

THE GRAVE STONES WITH SARCOPHAGUS IN THE DOME OF BAYEZIT THE SECOND

In the present study, the gravestones with sarcophagus of İstanbul II. Bayezid Mosque were examined. It was documented by the photos considering the types, decorations and equipments of the sarcophagus. Moreover, legend tests were understood and the relationship was found between the occupation of the dead person and her/his sarcophagus.

Key words: Grave, gravestone, decoration, Otoman cemetery culture.

Süheyl Ünver bir yazısında, Yahya Kemal'den alıntı yapar. Ünlü şairimize, elçi olarak bulunduğu bir memlekette Türkiye'nin nüfusu sorulur. O zamanlarda ülke nüfusu 15 milyon iken, şairimiz 80 milyon deyince herkes şaşırır, izah ile, “bizler ölülerimizle yaşarız, onları da saydım” der ve işitenler de hak verir. Şairimizin de belirttiği gibi, Türk kültüründe mezarlıkların ayrı bir yeri vardır.

Hiçbir zaman ölülerin kayıp olarak değerlendirilmediği Türk kültüründe, mezar geleneği de gelişmiş ve mezar taşlarımız sanat eseri görünümünü almıştır. Hele 16. yüzyılın klasik dönemine ait mezar taşlarımıza ve 18. yüzyılın rokoko taşlarına paha biçilemez. 19. yüzyıl mezar taşlarından günümüz-de kalabilenler arasında da çok önemli olanları bulunmaktadır.

Adolf Ebeling, *Gartenlaube* dergisindeki “Türk Mezarlıkları” başlıklı yazısın-da, Türklerin mezarlarına verdikleri önemden bahsederken, “Türk mezarlarının dünya mezarlarına örnek olabileceğini” söyler. Bu mezar taşlarına,

*İrfaniye İlköğretim Okulu Resim Öğretmeni, Bursa, TÜRKİYE.

tarihi belge unvanı da veril-diğinde Ebeling'in ne kadar haklı olduğu daha iyi anlaşılabilir. Zira Josef von Karabacek 1918 yılında Viyana'da yayınladığı, *15 ve 16. yüzyılda İstanbul'daki Batılı Sanatçılar* adlı eserinde nakkaş Sinan Beyin, Gentile Bellini'den başka birisi olmadığını, 1479'da Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a davet edip portresini yaptırdığı Bellini'ye, Türklerin “Sinan Bey” dediklerini hiçbir belgeye dayandırmadan iddia etmişti. Eğer Bursa Müzesi Müdürü Fehmi Bey, Sinan Beyin Bursa'daki mezarını bulup, kitabesini okumamış olsaydı, bütün dünya Nakkaş Sinan Beyi yok sayacaktı. (Mülayim, 1989; s. 3). Daha da önemlisi, batılıların Türkler için söyledikleri “sanattan yoksun barbarlar” ön yargısı devam edecek ve Osmanlı sanatını Bizans'a bağlama çabaları sonuç verecekti. Tıpkı Anadolu Selçuklu sanatını İranlılar'a bağlamaya çalışmaları veya Süleymaniye Camii'nin, Ayasofya'nın öykünmesi olduğu iddiaları gibi.

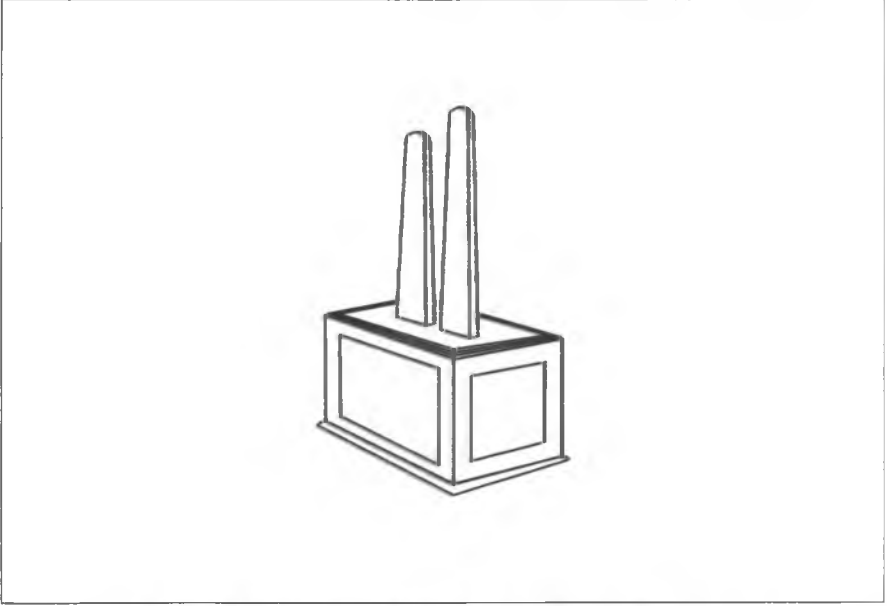
Türk plastik sanatı geleneklerinin mezar taşlarında bolca uygulanması, kompo-zisyon ve motif bakımından çeşitlilik sağlamıştır. II. Bâyezid hazîresindeki mezar taşla-rının ve sandukaların üzerindeki zengin işçilik, adeta Türk motiflerinin sergilendiği açık hava müzesi gibidir. Diğer taraftan bu taşlar, dönemin sosya-ekonomik, kültürel ve yöre-sel serpuşlar hakkında da geniş bilgiler içerir. Kitabeler üzerindeki bilgiler değerklen-dirildiğinde ise, dönemin sağlık koşulları veya salgın hastalıkları hakkında bilgiler edinilebilmektedir.

Bâyezid Camii hazîresinde üçyüz gömü ve dörtyüzseksendokuz yazılı-yazısız şahide bulunuyor. Bu şahidelerin otuzdört tanesi sandukalı, seksen tanesi yazılı şahide, diğerleri de sandukasız pehle mezarlıdır. Sandukalı olan mezar taşlarını ikiye ayırmak mümkündür. Çünkü sayıları az da olsa, dört tanesi dikdörtgen prizma şeklindeki yekpare sandukalıdır. İlginç olan ise, bu dört sandukanın tipolojik açıdan farklılık göstermesidir. Türk mezar taşlarını eşsiz yapan şüphesiz bu zengin farklılıktır.

Yaklaşık üçyüz yıllık tarih dilimine yayılmış olan Bâyezid hazîresindeki sandukalar, süsleme, işçilik, boyut ve kullanılan mermer türüne göre çeşitlilik gösterir ve dönemlerinin özelliklerini yansıtır. Hazîrede yer alan otuzdört sanduka, kimi kırılmış, kimine kaba sıvalar yapılmış ve süslemeleri kapatılmış, kiminin kitabesi ve süslemesi tahrip edilmiş ve kiminin toprağı kazınarak, kültür ve geleneğimize yakışmayacak bir halde bırakılmıştır. Bütün dönemlerde malzeme olarak seçilen mermer ise anıtsal, aşırı süslemeli, detaylı, şahide ve sandukalarda ince grenli olarak karşımıza çıkıyor. Daha çok gelir düzeyi düşük olan insanların tercih ettikleri, maliyeti ucuz ve süslemesiz olan sanduka ve şahidelerde iri grenli mermerler kullanılmıştır.

Bâyezid hazîresi sandukalarında olan ve kabrin üzerine oturtulmuş kapak taşı mahiyetinde dikdörtgen prizma şeklindeki monoloit sandukalar, ilk olarak 12.

yüzyılın son çeyreğinde görülür (Şekil 1). 13. yüzyıldan çok az örneğine sahip olduğumuz sandukalar, 14. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra artmaya başlamış; 15 ve 16. yüzyılın başlarından kalan mahdut sayıdaki eserlerde de bu tip sandukalar kullanılmıştır. Bu sanduka tipi de diğerleri gibi ölçü bakımından hususiyet

Şekil: 1 Dikdörtgen prizma biçiminde yekpare sandukalı mezar

göstermez. (Mağaralı, 1972; s. 50). Bâyezid hazîresindeki sandukalar 18.yüzyıl ile 19.yüzyılın ilk çeyreğinin eserleridir. 17. yüzyıla ait birkaç tane sanduka ve şahide bulunmaktadır. Bu dönemdeki sandukaların 12. yüzyılın eserlerinden ayrılan yönü, süslemenin sanduka yüzeyini tamamen kaplamayarak, belirli yerlere yayılması ve daha sade olmasıdır. Bunun istisnaları da görülmektedir. Meselâ hazîredeki 297 pafta numaralı ve 1865 tarihli Adile Hanım Efendiye ait olan sanduka (Resim 1), çok süslemeli ve gösterişlidir. Gerek şahidesinde gerekse sandukasında süslenmemiş en küçük alan bulunmamaktadır. Yüksek kabartma tekniği ile yapılan süslemeler barok özelliği taşır. Sandukanın kitâbeli şahide tepeliği, yine yüksek

Resim: 1 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

Resim: 2 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklinde sandukanın kitabeli şahidesinin barok özelliği taşıyan tebliği

kabartma tekniği ile işlenmiş ve barok özelliği taşıyan palmetlerle oluşturulmuştur. (Resim 2). Bu tepelik, alttan düğmelendikten sonra dairesel hareketlerle yukarı tırmanan ve boğazından kelepçelenerek daraltılan lale çiçeği benzeri süsleme üzerine oturtulmuştur. Süslemenin merkezi, nebati bir süsleme (Şekil 2) ve kenarlı yine nebati, iki süsleme ile oluşturulmuş, taç kısmı olduğu anlaşılan barok karakterli ve yüksek kabartmalı alan, daha büyük bir Kale motifi üzerine yerleştirilmiştir. Şahidenin omuzları, motifin her iki ucunun dışa kıvrımıyla oluşturulmuştur. Nebati karakterli omuzların dairesel iç kısımları çiçek süslemeli ve çiçekler şahide omuzu büyüklüğündedir. Ayakucu şahidesi de, kitabeti şahide ile aynı özellikleri göstererek form açısından hiçbir farklılık içermeyiz.

Prizma şeklindeki sandukanın kapak taşı kenarlarında, barok özellikli yüksek kabartmalı süslemeler bulunur. Süslemeler "S" karakterli iki

Resim: 3 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukasının kapak taşının barok özelliği taşıyan "S" karakterli süslemesi

Şekil: 2 Nebati yaprak örneği

parçanın yan yatırılmasıyla oluşturulmuş yüzeylere yapılmıştır. İki "S" kıvrımlı yüzeyin kesiştiği yerde artalan kısım, tepelikte üç lâle motifleriyle süslenmiştir. (Resim 3).

Sandukanın kare yüzeyinde ise, altı dilimli, büyük bir çiçek motifi bulunuyor. Ortası daha şişkin olan çiçek, daire şeklinde olup yaprak uçları dışa kıvrımlıdır. (Resim 4). Uzun yanal yüzeylerde ise aynı süsleme küçültülerek merkeze alınmış ve etrafı elips şeklinde nebati süslemelerle çevrelenmiştir. En alttaki lâle çiçeği motifinin incelenerek uzayan ucu, palmetle (şekil 3) süslenecek yüzey kenarlarına kadar uzatılmıştır.

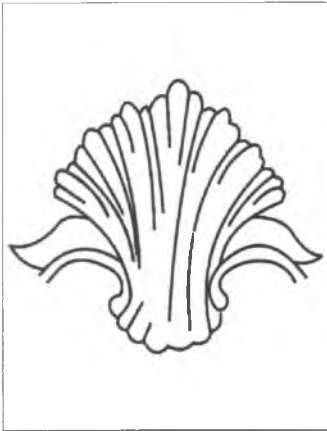

Resim: 4 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın kare şeklindeki yüzeyin süslemesi

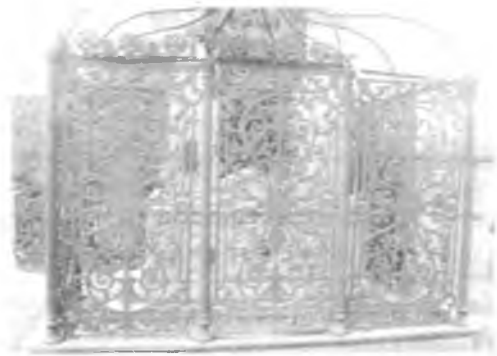

Resim: 5 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın dikdörtgen yüzeyinin süslemesi

(Resim 5). Diğer taraftan kaide üzerine oturtulmuş olan sanduka, palmet süslemeli ve kubbe çatılı demir kafesle korumaya alınmıştır. Kafes yine palmet süslemeli, on demir sütunla ayakta duruyor. Sütunlar derin fitilli olup, bitkisel süslemeli ve boğumlu ayaklıdır . Sanduka, 1865 miladi yılında yapılmış, daha çok 15 ve 16.yüzyılın süsleme özelliklerini taşıyan istisnai bir 19.yüzyıl eseridir. (Resim 6). Aynı naziredeki 60 pafta numaralı, Maarif Nazırı İsmail Hakkı Beye ait olan sanduka, çok daha sade olup, süslemesinin sadece şahidelerinde olduğu görülür.

Şekil: 3 Palmet örnek

Resim: 6 Adile Hanım Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezarın demir kafes koruması

(Resim 7). 1911 tarihli, 20. yüzyıla ait olan sandukanın şahidelerinin hazîrede bir benzeri daha bulunmuyor. Yine dikdörtgen blok şeklindeki şahidelerin tepelikleri, kaide şeklindeki mermer blokların düzgün ve sivri tepeli dörtgen yüzeylerin birleştirilmesinden oluşuyor (Resim 8). Yüzeylerin her biri, kalın kenarlı kemer yivlerle çevrilip içi sarmaşık gibi birbirine sarılı yapraklarla süslüdür. Sivri tepeli, dörtgen yüzeyin ortasına, kemer yivli bir çemberden çıkan yumurta şeklinde yontulmuş, yere eğimli mermer parçası konulmuştur. Tepelik altında bulunan ince kemer girintisinden sonra başlayan oymalı yaprak süslemeler, yan yana konmuş küçük çatıcıklara benziyor, ikinci bir yivle çevrelenen bu süslemelerin hemen

Resim: 7 Maarif Nazır İsmail Hakkı Bey'e ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

Resim: 8 Maarif Nazır İsmail Hakkı Bey'e ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın yazılı şahidesi

altındaki sarkıt şeklinde nişler, şahidenin dört bir tarafını dolanıyor. Yüksekteki nişlerin altında bulunan diller de yivlendirilmiştir. Nişli süsleme üç kademe halinde uzanırken, her kademe bir üsttekine göre daha alçakta kalacak şekilde tasarlanmıştır. Altaki nişler mihraba benzetilirken, yanlardaki derinlemesine yivler üç boyutlu olmasına imkân veriyor. Kitabe, şahidenin üç yüzeyine de değiştirilmeden yazılmıştır. Yüzey kenarlarına silindirler işlenmiş ve yiv çekilmiştir. Silindirlerin alt ve üst uçlarında bulunan küreler karşılıklı uzatılarak, kum saatine benzetilmiş ve dikdörtgen sütun ile tabana ulaştırılmıştır. Ayakucu şahidesi süsleme ve form bakımından kitâbeli şahideden farksızdır. Dikdörtgen prizma şeklindeki yekpare sanduka üzerinde herhangi süsleme bulunmuyor. Ancak sanduka kenarlarında, şahide kenarlarında olduğu gibi silindirler var. Sandukanın her dört yüzeyinde de kemer bordürler bulunuyor. Süsleme bu dikdörtgen bordürlerin iç içe

yerleştirilmesiyle oluşturulan, geniş yüzeylerden ibarettir. Sanduka için ince gri mermer kullanılmış olmasına karşın süslemesiz olması, yakın tarihlerdeki mezar geleneğinin, aşırı süsleme alışkanlığını bıraktığını göstermektedir. Yapıldığı tarih, şahidesine yazılmamış olan 219 pafta numaralı asker doktor Selami Paşa'ya ait olan prizma şeklindeki sanduka da süslemesizdir. Yüzeyin oldukça sade, işlenmiş olması hatta şahidelerinin dahi süslemesiz bırakılması, sandukanın yakın tarihli olabileceğini gösterir. (Resim 9). 20.yüzyılın mezar taşları, süslemeden uzak, oldukça sade, genelde yapı itibarı ile görkemlidirler. Bu tarihli mezar taşlarımızda

Resim: 9 Asker Doktor Selami Paşa'ya ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

Türk motiflerine de pek rastlanmıyor. Zaten fazla kullanılmayan süslemelerin, daha çok batı tarzında olduğu görülür. Mezar taşlarımızda sık kullanılan palmetler, sarmışıklar, güller ve diğer çiçek ve hendesi motiflere artık pek rastlanmıyor ya da bir iki tanesinin serpiştirildiği görülüyor.

Türk mezar taşlarındaki form ve süsleme değişikliklerini çeşitli nedenlere bağlamak mümkün olabilir. İmparatorluğun çökmüş olması, yurdun batılılarca işgalinin kültür ve sanatımız üzerindeki etkisi düşünülebilir. II. Bâyezid Haziresindeki

mezar taşlarının tarihlerine bakıldığında miladî 1797 yılı ile 1912 yılları görülmektedir. Başka bir deyişle süslemeler, daha çok 18. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine ait mezar taşlarında görülmektedir. Bu yüzyılda minyatürün Türkiye'de etkisi azalmaya başlamış, memleket her alanda batı dünyasına yönelmişti. Favry, Van Mour, Liotard, Hilair, Melling gibi ressamların İstanbul'a gelmeleri belki de bu salgın “Turqueries” modasının bir sonucu idi (Berk, 1972; s. 2). Ancak bu

Resim: 10 Safiyye Hanım'a ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

Resim: 11 Safiyye Hanım'a ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın yazılı şahidesi

birden bire olmadı. İmparatorluğun en güçlü padişahlarından biri sayılan Fatih Sultan Mehmet Matteo de Pasti ve Cosanza de Ferrara gibi sanatçılara madalyonlarını ve İstanbul'a özel olarak çağırıldığı Gentile Bellini'ye ünlü portresini yaptırdı.¹ Fatih'in 1479'daki bu tavrı Türk sanatçılara konu serbestliği ve teknik özgürlüğü sağladı. Daha sonra Lâle Devri ile Osmanlı Türkiyesinde köklü yeniliklere zemin hazırlandı. Bütün bu gelişmeler Osmanlı süsleme sanatında etkisini gösterdi. Daha çok halı, kilim ve ahşap süslemelerinde kullanılan çiçekler, dallar, yapraklar, hayvan figürleri, natüromtlar gibi motifler Osmanlı mimarî süslemelerinde, nihayetinde de mezar taşlarında görülmeye başladı. Hazîrenin dikdörtgen prizma şeklindeki yekpare sandukalarına gösterebileceğimiz son örneği ise 148 (a) pafta numaralı ve 1853 tarihli, Safiyye Hanım'a ait 19. yüzyıl eseridir (Resim 10). Bu eserde 20. yüzyıl eserlerinde görülen değişiklikler yoktur. Bilakis Türk kültür motiflerinin en güzel örnekleri sergilenmiştir. Şahidelerindeki ve sandukasındaki süslemelerin her bir milimetre karesinin çok özenle yapıldığı açıkça görülebilir. Öyle ki, şahidelerinin taç kısmının işlenmesi, saçlarını örmüş ve omuzlarına dökmüş genç bir kıza benzetilebilmektedir (Resim 11). Yüksek kabartma tekniği ile işlenen dalgalı saçlar, yapraklarla tasvir edilmiştir. Saçları hatırlatan yaprak işlemlerin altında bulunan alana gözleri ve

¹ İskender, Kemal (1988). “Türk Resminin Dünü Bugünü”, *Gergedan*, (Eylül), s. 8-9.

burnu hatırlatacak şekilde üç gonca gülün işlendiği görülür. Şahidenin boyun kısmı ise, yonca süslemeli kemerle boğumlanarak oluşturulmuştur. Boyun ve şahide gerdanı nebatilerle süslenmiştir. Kitabe etrafı, yaprak süslemeli ve eşit aralıklarla gül-papatya işlemeli elips şeklindeki bordürlerle çevrelenmiştir. Şahide ayaklığı iki ters

“C” karakterleriyle daraltılmış ve nebatilerle süslenmiş ve iki “C” karakteri arasındaki boşluk ise palmet örneklerle tamamlanmıştır. Sandukanın kare yüzeyleri, yapraklı yapılmış dairesel süslemelidir. Yapraklı süsleme üzerinde gül ve papatya işlemleri bulunmaktadır. Dairesel olan yapraklı dalların, tabanlarından kurdele ile bağlandığı ve üzerinde papatya işlemlerinin

Resim: 12 Safiyye Hanım'a ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın kare yüzeyinin süslemesi

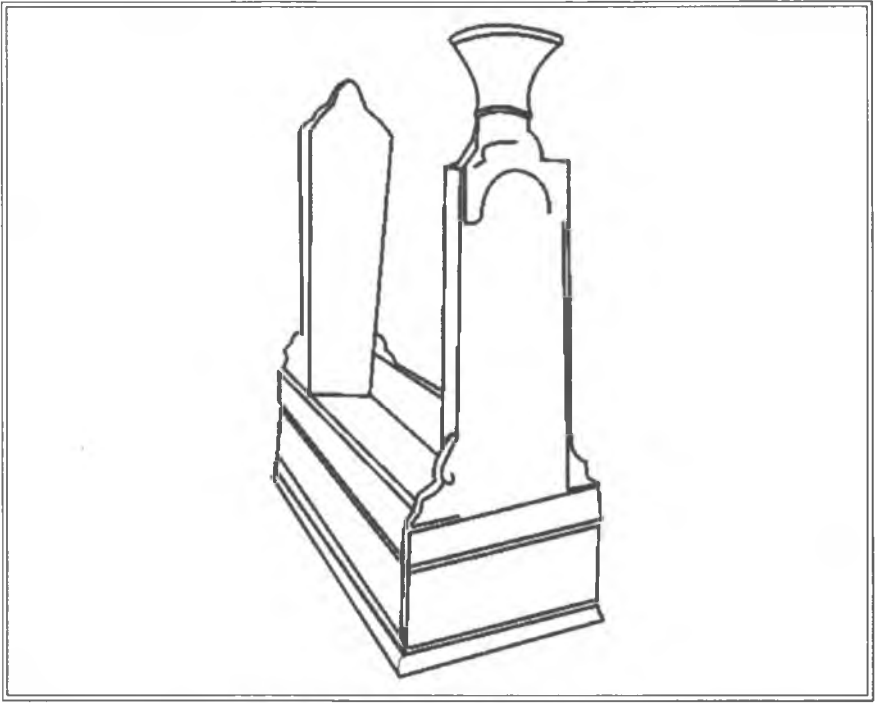

Resim: 13 Safiyye Hanım'a ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukanın uzun kenar süslemesi

olduğu görülür. Papatyanın altından yükselen ve kelebek düğümlü kurdele ile sınırlanmış üç gül motifi, orta boşluğa işlenmiştir. Güller uzun ve geniş yapraklıdırlar. Yüzey köşelerinde ise lâle motifleri yer alır. (Resim 12). Sandukanın uzun yüzeylerine de aynı süsleme taşınmış, ancak ortaya alınmıştır. Ayrıca süslemenin sağ ve sol yanlarına gül demetleri işlenmiştir. Gül demetleri uzun ve geniş yapraklı olup, sap tabanına papatya işlenmiştir. Yüzey kenarları bitkisel süslemeli, yüksek bordürlerle çevrelenmiştir. İç köşelerinde yine lâle motifleri bulunur. (Resim 13). Hazîrede bulunan otuzdört sandukanın diğer otuz tanesi ise, dört parçalı üzeri açık türden sandukalıdır. Bunlar, iki yanları dikdörtgen şeklinde birer taş levha ile çevrilen basit sandukalardır. Baş ve ayak uçları şahide ile kapatılmıştır. Bu sandukaların içi toprak

ile doldurularak çiçek ve benzeri bitkilerin yetiştirilmesine olanak sağlanmıştır. (Şekil 4). Tezyinat açısından da oldukça zengindirler. Yüksek kabartma tekniği ile işlenen süsle-meleri üç grupta toplayabiliriz. Bunlar:

- Hendesî (geometrik şekiller, bordürler),
- Nebatiler (yaprak, servi, başak, asma, yemiş, lâle, karanfil, gül, sümbül, nar çiçeği),
- Semboller (kupa, tabak vs.)'dir.

Şekil: 4 Dört parçalı üzeri açık sandukalı mezar

Sandukalar ölçü bakımından ortak yönlere sahiptirler. Genellikle ölçüleri büyük olmakla beraber, değişik boylarda yapılmışlardır. Uzunlukları 2.05-3.17 m, genişlikleri 0.57-0.97 metre arasında değişmektedir.(Karamağaralı, 1972; s.48). Çocuk sandukaları istisnadır.

Hazirede dört parçalı üzeri açık sandukaları en eski tarihli olandan günümüze doğru sıralayarak, hem genel tespitini, hem de süslemedeki değişimleri

görebilmeyi ümit ediyoruz. Tarihi gelişiminde, sandukalardaki süsleme sadeliğini, merhumun gelir düzeyine ve saygınlığına bağlamak mümkün olabileceği gibi, batı etkisini de dikkate almak doğru olacaktır. Eski tarihli sandukalarda, süsleme her zaman olmayabiliyor ancak yapı bakımından dikkat çekmekte ve anıtsal nitelik kazanabilmektedir. Ali Efendi'ye ait 202 Pafta numaralı sanduka (Resim 14) ile Derviş Mustafa Efendi'ye ait 170 pafta numaralı sandukalar (Resim 15) buna güzel örneklerdir. Hazîredeki dört parçalı üzeri açık sandukaların pafta numaralarının ve milâdî tarihlerinin verilmesinde fayda olabilir. Böylelikle sandukaların hepsinin anlatımını yapmaktansa, konumuz açısından önemli olanları dikkate almış olabileceğiz:

Resim: 14 Ali Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

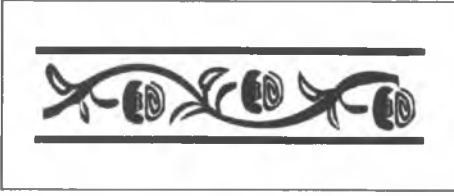

Resim: 15 Derviş Mustafa Efendi'ye ait dikdörtgen prizma şeklindeki sandukalı mezar

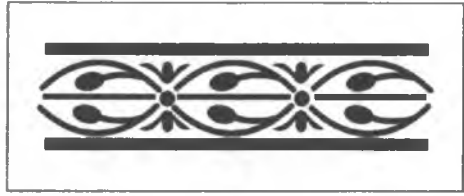
1. Pafta no 1, milâdî tarih 1829,
2. Pafta no 26, milâdî tarih 1835,
3. Pafta no 34, milâdî tarih 1833,
4. Pafta no 37, milâdî tarih 1842
5. Pafta no 50, milâdî tarih 1830,
6. Pafta no 63, milâdî tarih 1847,

7. Pafta no 95 milâdî tarih 1826,
8. Pafta no 102, milâdî tarih 1813,
9. Pafta no 105, milâdî tarih 1854,
10. Pafta no 114, milâdî tarih 1803,
11. Pafta no 132, milâdî tarih 1832,
12. Pafta no 133, milâdî tarih 1818,
13. Pafta no 137, milâdî tarih 1820,
14. Pafta no 138, milâdî tarih 1826,
15. Pafta no 156, milâdî tarih 1797,
16. Pafta no 163, milâdî tarih 1786,
17. Pafta no 165, milâdî tarih 1792,
18. Pafta no 169, milâdî tarih 1816,
19. Pafta no 170, milâdî tarih 1756,
20. Pafta no 171, tarih yazılmamıştır.
21. Pafta no 172, milâdî tarih 1788,
22. Pafta no 188, milâdî tarih 1809,
23. Pafta no 194, milâdî tarih 1894,
24. Pafta no 196, milâdî tarih 1791,
25. Pafta no 198, milâdî tarih 1791,
26. Pafta no 202, milâdî tarih 1623,
27. Pafta no 205, milâdî tarih 1795,
28. Pafta no 208, milâdî tarih 1855,
29. Pafta no 212, milâdî tarih 1834,
30. Pafta no 257, milâdî tarih 1857,

Dört parçalı, üzeri açık sandukaların süslemeleri, şahidelerine oranla daha gösterişlidir. Süslemede kullanılan motifler genelde aynı olmalarına karşın teknikte farklılıklar gösterirler. Bazı sandukaların süslemeleri, yüksek kabartma tekniğiyle yapılırken, bazılarında "lineaire" adı verilen çizgisel kabartma tekniği kullanılmıştır. Tekniği ne olursa olsun bütün sanduka süslemelerinde, sanduka ağız kenar süslemeleri bulunmaktadır. "Bordür" (kenar) süslemesi olarak adlandırabileceğimiz sıralı motifler, iki kalın ve paralel yiv arasına soyut karakterli geometrik şekillerin veya bitkisel motiflerin işlenmesiyle oluşturulmuş. Hazîrede oldukça sık kullanılmış olan bordür süslemeleri, sadece sanduka ağız kenarlarında değil, şahidelerin kitabe çevrelerinde de kullanılmıştır. Sanduka çevrelerinde kullanılanlar daha zengin desenli olurlarken, şahide kenarlarındakiler sadece bitkisel işlemelidirler.

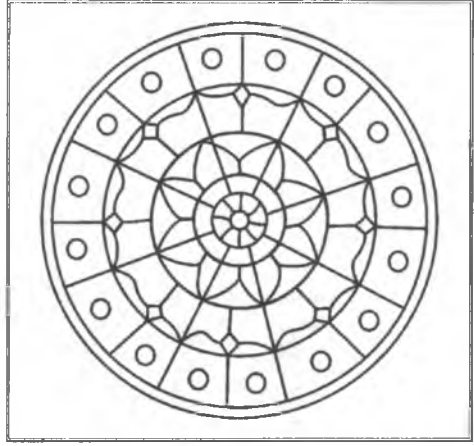
Şekil: 5 (Bitkisel süsleme) şahide kenarı bordür süslemesi

Şekil: 6 (Bitkisel süsleme) şahide kenarı bordür süslemesi

Şekil: 7 "Hendesî bordür" sanduka ağız kenar süslemesi

Şekil: 8 "Külçe" sanduka yüzey süslemesi

Şekil: 9 Rûmî yaprak örneği

(şekil 5,6) Bordürlerin zengin işlemeli olması, sanduka ve şahide yüzey süslemelerinin de zengin, gösterişli olmasını gerektirmiş. Zira bordür işlemlerinde, belki de daha çok emek gerektiren ince çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. İşlemedeki bu zorluğa karşın, dört parçalı üzeri açık sandukalarda bordür süslemesi mutlaka kullanılmıştır. Hazîre, bordür süslemeleri açısından da oldukça zengin olmasına karşın, üç farklı bordürün sık kullanıldığı görülür. Soyut ve hendesî motiflerden oluşan "hendesî bordür" olarak adlandırabileceğimiz süsleme (Şekil 7), yüzeyinde aşırıya kaçılmamış sandukalarda sık kullanılmıştır. Hendesî bordürün kullanıldığı sandukaların yüzey süslemelerinin daha sade, motif olarak da "külçe" adı verilen (şekil 8) İşlemlerin kullanıldığı görülmektedir. Sanduka süslemesi yoğun olanların bordür işleminde, teknik ve motif bakımından farklılıklar gözlenebilmektedir. Yüzey süslemesinde palmetler, rûmî örnekleri (şekil 9), çiçekler, meyveler, bitkisel motifler ve sembollerin sıkça kullanıldığı sandukaların bordür süslemeleri de bitkisel ağırlıklıdır.

“Lâle motifli bitkisel süsleme” (şekil 10) ve “S karakterli bitkisel süsleme” (şekil 11) olarak adlandırabileceğimiz kenar süslemeleri, bu tür sandukalarda sıkça görülür.

Şekil: 10 “Lâle motifli bitkisel süsleme” sanduka ağzı süslemesi

Şekil: 11 “S” karakterli bitkisel süsleme sanduka ağzı kenar süslemesi

Süslemelerinin yoğun olarak görülebildiği dört parçalı üzeri açık sandukalarda, malzeme olarak ince grenli, gri mermer kullanıldığı gibi kalın grenli mermerler de kullanılmıştır. Sandukalar, mutlaka bir veya iki basamaklı kaide üzerine oturtularak, yükseltilmişlerdir. İki basamaklı kaideye sahip olan sandukaların, kitabesi şahidelerinin tabanında “yalak” tabir edilen su teknelerine de rastlanmaktadır. Merhumun ziyaretçileri tarafından da özellikle su ile doldurulan tekneler, çoğu zaman yağmur sularıyla dolarak hayvanların su içmelerine yarar. Böylelikle Allah’ın rahmetinin, kulundan esirgenmediğine inanılır.

Türk mezar geleneğindeki gösterişli işlemler, anıtsal lahitler ve uzun servi ağaçlı yemyeşil kabristanlıklar, “dünyada mekân, ahirette iman” inancının adeta özetidir. Çağdaş Türkiye’nin insanları olarak bizler, bu ata yadigârı emanetleri muhafaza ederek, geçmişe vefa borcumuzu ödemekle zorunlu hissetmeliyiz. Çünkü bunun bir tarih boyutu, bilim ve sanat boyutu ve hatta çevre boyutu vardır.

KAYNAKÇA

- 1- Berk, Nurullah (1972). *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*, Sanat Kitapları Serisi 1, Abaofset Basım evi, İstanbul.
- 2- Erdal, Gültekin (1998). *Sultan II. Bâyezid Hazîresindeki Mezar Taşlarının Sanatsal İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Bölümü Grafik ASD Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- 3- Karamağaralı, Beyhan (1972). *Ahlat Mezar Taşları*, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü, Sanat Tarihi Serisi: I, Güven Matbaası, Ankara.
- 4- Mülayim, Selçuk (1989). *Sinan ve Çağı*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 473: İstanbul.

